

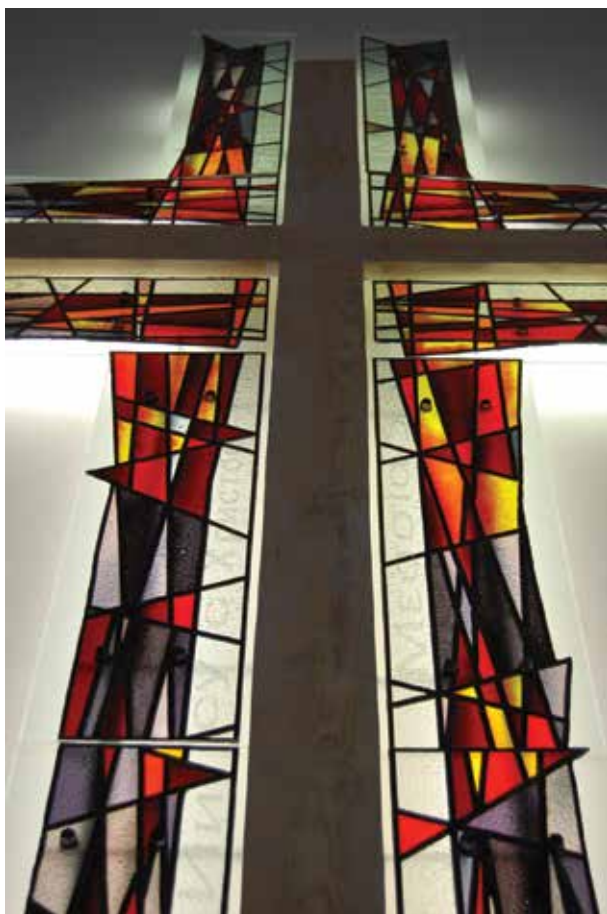
Eglė DEAN

DIEVO VAIKAS AR POETAS?

TRUMPAI APIE OLEGĄ K.

Menotyrininkė Eglė DEAN pristato vitražisto ir tapytojo Olego KATENSKI, Lietuvos valstybinio dailės instituto (dabar – Vilniaus dailės akademija) auklėtinio, kūrybą, trumpai primindama ir jo senelį Gurijų Kateščenką, kuris XX a. pirmojoje pusėje mokėsi Vilniaus dailiųjų amatų mokykloje, o 1942 metais Obeliuose sukūrė paminklą žuvusiems 1941 m. Birželio sukilimo dalyviams – už tai buvo nuteistas dešimčiai metų lagerio. Straipsnį papildo Gurijaus Kateščenkos fotografijos, darytos XX a. antrojoje pusėje, grįžus iš Sibiro, Olego Katenski kūrinių reprodukcijos bei jo eilės, rašytos rusų ir lietuvių kalba. Spalio pabaigoje Darijaus galerijoje, Dominikonų g. 7, bus atidaryta Olego Katenski darbų paroda, kuri veiks iki lapkričio pabaigos.

Olegas KATENSKI. Evangelikų bažnyčios Naujojoje Akmenėje vitražas. 2015. Olego KATENSKI nuotrauka

GOD'S CHILD OR POET? BRIEFLY ON OLEGAS K.

The art critic Eglė DEAN presents the work of Olegas KATENSKI, a stained-glass artist and painter, and a former student at the Lithuanian State Art Institute (now Vilnius Academy of Art). She reminds us briefly of his grandfather Gurij Kateščenko, who studied at Vilnius School of Fine Crafts in the first half of the 20th century, and who in 1942 made a memorial to commemorate those killed in the June uprising at Obeliai. He was later sentenced to ten years in the gulag for this. The article is complemented by Gurij Kateščenko's photographs, taken in the second half of the 20th century after he returned from Siberia, reproductions of his works, and his verse, written in Russian and Lithuanian. An exhibition of Olegas Katenski's work will open at the end of October in the Darijus Gallery, at Dominikonų 7 in Vilnius.

Все придет,
Прилетит, совершится
За паденьем
Назначенный взлет.
От чего вам, приятель,
Не спится?
Снег идет
Снег идет
Снег идет.

Tai ateis,
tai atskris, išsipildys
naujas, sekantis skrydis
paliks praeity skausmo skonį,
užgriuvusios naštos ištirps, išgaruos kaip lašai.
Mielas broli, kodėl tu nemiegi?
Skrenda sniego sparnai
Skrenda sniego sparnai
Skrenda sniego sparnai.

Olegas Katenski, labai kafkaiška persona, yra iš tų, kurie rašo eiles knygose tarp svetimų tekstų; jis yra vienas tų modernizmo poetų, apie kuriuos sužinoma praėjus šimtmečiui.

Monumentaliosios dailės atstovas, vitražistas, tapytojas, LDS narys, Olegas K. yra vienas paslaptiniausių Lietuvos menininkų. Ir ne vien todėl, kad jis pasirinko dvasingą gyvenimo būdą, bet ir todėl, kad neįmanoma pamatyti jo darbų – beveik visi yra privačių namų interjeruose, o jo *opus magnum* – Naujosios Akmenės Šventosios Dvasios Atsiuntimo bažnyčia – yra toli nuo kultūrinių takų. Neįmanoma pamatyti nei Plungės sferinio kupolo virš laiptų, nei baroko Valakampių klasicistiniame dvare, nei kitų daugelio tiek abstrakčių, tiek figūrinių kompozicijų, išsklaidytų po visą Lietuvą. Ko gero, kitais metais pirmą kartą išvysime švytinčią dailininko tapybą, abstrakčias kompozicijas, kuriose, be akivaizdaus intelekto, matyti ypatingas jautrumas spalvai ir formai.

Olegas kilęs iš sudėtingo likimo šeimos – jo senelis Gurijus Kateščenka 1933 metais baigė Vilniaus dailiųjų amatų

Olegas KATENSKI. Naujosios Akmenės Šv. Dvasios Atsiuntimo bažnyčios vitražų detalės. 2003. Nuotraukų autorius – Olegas KATENSKI

mokyklą, skulptūros specialybę. 1936 metais Varšuvoje baigė aukštąją žemės ūkio mokyklą ir gavo inžinieriaus sodininko diplomą. Už Obelių paminklą Birželio sukilimui prieš rusų okupaciją Gurijus Kateščenka buvo suimtas kaip šaulių būrio vadas ir paminklo autorius ir 1946-aisiais dešimčiai metų ištremtas į Altajaus lagerius. Žmona Aleksandra, lenkaitė, Varšuvoje baigusi lenkų kalbą, su dviem sūnumis buvo priversta iš Vilniaus, Frederiko Šopeno gatvės buto, bėgti tai į vieną, tai į kitą kaimą, kol galiausiai apsistojo Slabadoje, Turgelių rajone, ir čia dirbo pradinėjų klasių mokytoja, iki 1955 metais iš įkalinimo vietos grįžo Gurijus. Šeima įsikūrė Trakuose, ir čia praėjo kūrybingiausi Gurijaus Kateščenkos metai*. Jis kūrė skulptūras, tapė, fotografavo. Jo ypač charakteringi peizažai – tvirtos kompozicijos, prigesinto kolorito, akivaizdžiai rodantys Jeano-Baptisto-Camille'io Corot įtaką – puikiai papildė jo pagrindinį – fotografijos archyvą, kuris dar laukia įvertinimo. Jame – portretai, Trakų pilis dar prieš restauraciją ir, svarbiausia, peizažai. Gurijus Kateščenka buvo nepaprastai subtilus peizažistas, jo fotografijos profesionalios, kompozicijos stiprios, kai kur išcentruotos kaip Italijos neorealizme, kai kur neorenesansinės, gerai techniškai atliktos. Sutvarkius nemažą archyvą, Gurijus Kateščenka pelnytai užimtų savo vietą tarp to meto Lietuvos fotografų. Gal neatsitiktinai jis daugiausia fotografavo gamtą – juk turėjo sodininko diplomą; meilė gamtai ir kūrinijai buvo vienas būdingų jo bruožų.

Olegas K. yra labai stipriai psichologiškai susijęs su savo seneliu ir močiute. Tai pastaroji dar kūdikį Olegą nunešė į Auš-

Gurijus KATEŠČENKA. Obelių paminklo Birželio sukilimo prieš rusų okupaciją atminimui išlikęs fragmentas. Paminklas buvo nugriautas 1976 metais. Nuotraukos autorius – Klaus RICHTER

ros Vartus krikštyti Aleksandro vardu, tai ji savo vaikaičį mokė lenkų kalbos. Olegas jaučiasi lyg ir Gurijaus talento tęsėjas, menininko anūkas. Prisimena: kai jam buvo maždaug ketveri, jis ir senelis valtimi plaukė į kitą ežero pusę. Staiga senelis griebė jį kaip šuniuką ir įmetė į vandenį. Kurį laiką Olegas bandė kapstyti, kol senelis šoko į vandenį ir ištraukė jį. Abu tylėdami plaukė toliau. Jau beveik prie kito kranto senelis vėl įmetė vaiką į vandenį. Šįkart Olegas prie kranto prisikapanojo pats. Taip jis buvo mokomas gyvenimo realybės.

Dailininkui nesvetimos buvo pasaulinio meno įtakos. Prasidėjęs karui, Gurijų supo vien sovietinė realybė ir jos „menas“, nuo kurio jis stengėsi pabėgti važiuodamas ir fotografuodamas gamtą; Olegas buvo veikiamas meistrų, kuriuos

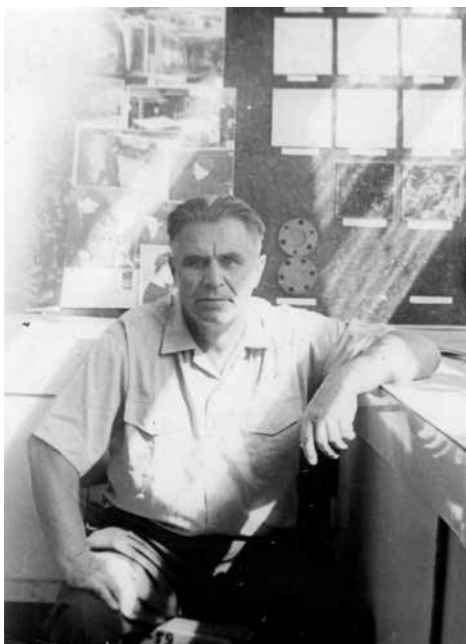
matė Maskvoje, Puškino muziejuje, taip pat jam didžiulę įtaką padarė Justino Vienožinskio mokyklos, kurią jis baigė, pedagogai: Igoris Piekuras, Vytautas Šerys, Arvydas Šaltenis, Antanas Kmieliauskas. Į Lietuvos valstybinį dailės institutą (dabar – Vilniaus dailės akademija) jis įstojo jau sąmoningai, ne vienerius metus dirbęs Kultūros paminklų restauravimo trešte sakralinių freskų restauruotoju (restauravo Šv. Jonų bažnyčios freskas).

*На зеленые поля
Снег ложится
белой краской.
Хрупкой пленкой,
Серой маской
Прикрывается река.*

*Ant žalių laukų peties
baltas dažas sniegą barsto.
Renka vėjas pilkas kaukes
virš nustebusio vandens.*

Dar vienas įdomus bruožas, siejantis Gurijų ir Olegą, yra gamtos įtaka. Lyg japonas, geriantis sakę prie lango, kaip tik tuomet, kai sode pradeda kristi pirmas sniegas, Olegas atveria savo vitražą žiemos peizažui Valakampiuose, ir taip gamta bendrauja su kūrinium. Papildydama, pratęsdama, įkvėpdama. Specialiai palikta dalis skaidraus stiklo semia informaciją iš peizažo ir papildoma vitražą. Dar glaudesnis ryšys yra Šventosios miesto vitraže – tai jau tikras žemės menas (*land art*), kai peizažas apgalvotai įterpiamas kaip kūrinio dalis. Tai naujas etapas žemės mene – ne dažų pylimas smėlio karjeruose ar rašmenys žemėje, o perfrazavimas – palikta dalis skaidraus stiklo, kad gamta taptų visą laiką besikeičiančiu kūrinium, besisiejiančiu su jūros motyvų formomis vitraže. Tai vientisas, tiesiogine prasme gyvas kūrinys. Įdomu būtų fotografuoti skirtingais metų laikais, augant krūmams, juos karpant, sodi-

Gurijus KATEŠČENKA. Autoportretas. Žmonos portretas. Apie 1979. Šeimos archyvas

Gurijus KATEŠČENKA. Trakų apylinkės. Žmona valtyje. Apie 1969. Šeimos archyvas

nant gėles, dieną ir naktį. Abu šie vitražai atveria naują kryptį Olego darbuose.

Visuose dailininko kūriniuose svarbios pauzės, kurios, kaip ir Japonijos mene, taip pat iškalbingos. Jis palieka skaidraus stiklo dalis, kartais sueižėjusias linijomis, kartais lygias, kad vaizdiniais įkrautoje plokštumoje atsirastų dažnai asimetrinė, lyg ir muzikinė frazė. Vitražus galima skirstyti į abstrakčius ir vaizduojamuosius, sakralinius ir tiesiog ornamentinius, tačiau viena išlieka visuomet – Olegas yra labai stiprus piešėjas, ir tai matyti ne vien eskizuose ar kartonuose, bet ir pačiuose vitražuose. Labai jautrus spalvai, dažniausiai renkasi prigesintą koloritą, primenantį Pablo Picasso, Sonios Delauney ar Paulio Klee. Matyt, didelę įtaką jam darė ir XX a. pradžios modernistai, ir XX a. vidurio JAV abstrakcionistai. Nes abstrakcija, ko gero, yra artimiausia jam stilistika.

*Ладони Господа без дна,
Прикосновения Его без боли,
Торопятся спешат
Оранжевые
Кони
В пределы сна.*

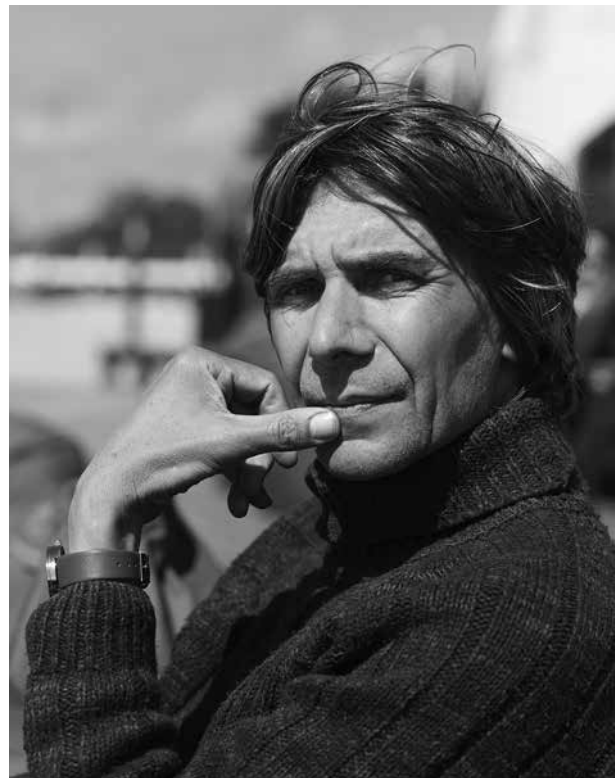
*Be dugno Viešpaties delnai,
be skausmo Jo prisilietimai,
oranžinių sparnų kraštais,
ramiai ir paslaptinai, tyliai,
kaip šiltas vėjas,
skrenda mėlyni žirgai.*

Naujosios Akmenės Šv. Dvasios Atsiuntimo bažnyčia yra lyg statyta Olego vitražams. 15 metrų aukščio altorius, visi langai, durys, net rūsyje yra vien jo darbai, o dabar kuriamos ir Kryžiaus kelio stotys. Tai bus didžiausias dailininko vitražų sutelkimas viename pastate. Trunkantis ne vienerius metus, šis projektas atskleidžia kūrėjo talento mastą – kiekvienas vitražas turi būti savarankiškas meno kūrinys, bet taip pat įsikomponuoti į visumą, derėti.

Viskas prasidėjo nuo pašamonėje glūdėjusios psalmės eilutės: „Savo sparnų plunksnomis Jis uždengs tave“ (91 psalmė, 4 eil.), ir bažnyčią apglėbė 25 metrų ilgio mėlyni sparnai. Jie tampa Šv. Dvasios sparnų vaizdiniu ir yra abstraktūs, transcendentiniai, atspindintys kūrėjo intelektą bei nesąmoningą kūrybinį impulsą, šiuo atveju turbūt kylantį iš Dievo, panašiai kaip

ikonų tapytojams. Centrinio vitražo dalį Olegas išsprendė dramatiškai: ant altoriaus lyg nusileidusi Šv. Dvasia, lydima angelų, iš jos liejasi ugnis ir apima kiekvieną, kas ateina – taip atrodo jo auksinės ir raudonos triados vertikalės. Neįtikėtina, bet angelai yra 4 metrų, o Šv. Dvasia – 1,5 metro aukščio. Įdomiai spręstas tabernakulis: kiek šone, kruvinai raudonas, šaltų tonų fone, jis sustiprina aukos – Avinėlio – įspūdį. Gyvenimo būdas, kai buitį ir mąstymą nėra perkrauti poppasaulio atributų, psichopatologizuotos visuomenės (profesorius Antano Andrijausko terminas) atliekų, suteikia dailininkui išgrynintos jėgos, dvasingumo ir tikrumo. Vitražai gražūs (vartoju estetikos terminą), lakoniški, aiškūs, kaip pats Olegas sako, ne *Sainte-Chapelle* (čia subtilus kūrinys nematomas, nes yra per aukštai, nors ir sutinka, kad kurtas Dievui), tačiau vis vien turtingi,

Olegas Katenski. Nuotraukos autorius – Klaus RICHTER

Olegas KATENSKI. Kupolo virš laiptų vitražas. Privatus namas, Plungė. 2012. Nuotraukos autorius – Olegas KATENSKI

sodrių spalvų, netikėtų rudų ir mėlynų tonų derinių, sukurti jaučiant estetinius niuansus. Išlaikyta pauzės formulė, ypač kontrastuojant su bažnyčios architektūra, tapant stiklu, vertikaliomis ugnies ir krikšto vandens linijomis. Kryžiaus kelio stotys bus figūrinės kompozicijos, tačiau taip pat netradicinės, su fovizmo ir dekonstruktyvizmo elementais.

Tačiau nė viena įtaka Olegui nėra sąmoninga – jis nekopijuoja ir nesivaiko stilistikos, jo paties originalus stilius yra subrandintas ir išjaustas. Jį veikė ne vien dailė, bet ir muzika, poezija, gamta. Charles'is Baudelaire'as sakė: „Būk visą laiką girtas: vynu, poezija, dorybe, būk visą laiką girtas kūryba“. Ir toks susitelkimas į kūrybą be atodairos, be stabdžių, yra būdingas dailininkui. Beveik visą dieną, kasdien, jis piešia ar tapo. Taip metai iš metų. Be jokio domėjimosi visuomenės vertinimais, parodomis, straipsniais ar reklama. Jo būtis yra aukštesnio sąmonės ir dvasingumo lygmens nei eilinio žmogaus. Jis mato kitaip nei mes. Galbūt Baudelaire'as nėra tinkamas poetas kalbant apie dailininką, kuris beveik visą gyvenimą kūrė sakralinį meną, bet romantizmo aura tinka Olegui K. Be to, Baudelaire'as atsivertė.

Kad ir kaip keista, urbanistinė, gatvės kultūra nepadarė bent kiek ryškesnio poveikio menininko brandai. Krikščionybės sąvokų ir jausmų devalvacija postpostmodernistinėje visuomenėje tik sustiprino susvetimėjimo ir vienetvės apraiškas, dailininkas savo noru pasitraukė į nuošalę, viskas jo kūryboje yra trapu kaip „Stikliniame žvėryne“. Masinei kultūrai nereikia tylaus meno. Mes niekaip negalime įvesti Olego į popkultūrą, nors, kita vertus, Edvardas Munchas, kai tapė „Riksmą“, nemanė, jog kada nors bus gaminami balionai su šio kūrinio atvaizdais.

kairėje – Olegas KATENSKI. Vitražas. Jėzaus Eucharistijoje Tarnaičių seserų kongregacija. 2001. Nuotraukos autorius – Klaus RICHTER

Nereikia pamiršti, jog stiklas – tai ne dažai ir teptukas. Kad sukurtum tokią raudoną, tokią mėlyną ir tokią violetinę spalvą, reikia be galo daug pastangų ir įgudimo. Reikia kopti į 15 metrų aukštį, kad įtvirtintum vitražą, reikia ieškoti architektūrinių sprendimų, reikia išmanyti ikonografiją. Reikia peržengti barjerą nuo koncepcijos iki medžiagiškumo, reikia mąstyti erdvinėmis kategorijomis kaip skulptoriui, reikia jausti spalvą kaip tapytojui ir reikia abstrahuoti kaip filosofui.

*Беги
Напрасно
Не раняя слов
Гореньем
Путь твой обозначен
Короткий звук
Разорванных оков
Удачи.*

*Bek, bek ir bek
palikdamas tuščius žodžius
Laisvos žvaigždės
prasmingas kelias pažymėtas
suplėšytų grandinių trumpas garsas,
skaidrus kaip oras
aromatas tolimos vilties
Sėkmės.*

Eglė DEAN

* Gintaras DRUČKUS. Nauji faktai apie 1941 m. Birželio sukilimą ir jam skirtą paminklą Obeliuose. Konferencijos „1941 m. birželis – neįgyjanti Rokiškio krašto žaizda“ medžiaga, 2011.